

5. Кримінальне право України : навч.-метод. посіб. / С. В. Албул, Д. О. Балабанова, А. А. Березовський [та ін.] ; відп. ред. В. О. Туляков. — О. : Фенікс, 2010. — 456 с.
6. Кудрявцев В. П. Объективная сторона преступления / В. П. Кудрявцев. — М., 1960. — 156 с.
7. Мальцев В. В. Проблемы уголовно-правовой оценки общественно-опасных последствий / В. В. Мальцев. — Саратов, 1989. — 206 с.
8. Михлин А. С. Последствия преступления / А. С. Михлин. — М., 1969. — 244 с.

Анотація

Колеснікова Т. В. Суспільна небезпечність та наслідки злочину: питання співвідношення та кримінально-правової природи. — Стаття.

Стаття присвячена проблемним питанням визначення поняття та юридичної природи наслідків злочину в теорії кримінального права. Автор на підставі аналізу існуючих точок зору, положень чинного кримінального законодавства виказує особисте ставлення до означеного питання та надає конкретні пропозиції щодо вдосконалення теоретичних знань та практики його застосування.

Ключові слова: злочин, кримінально-правова охорона, наслідки злочину, склад злочину, суспільна безпека.

Аннотация

Колесникова Т. В. Общественная опасность и последствия преступления: вопросы соотношения и уголовно-правовой природы. — Статья.

Статья посвящена проблемным вопросам определения понятия и юридической природы последствий преступления в теории уголовного права. Автор на основе анализа существующих точек зрения, положений действующего уголовного законодательства формулирует собственное отношение к данному вопросу и предоставляет конкретные предложения относительно усовершенствования теоретических знаний и практики их применения.

Ключевые слова: преступление, уголовно-правовая охрана, последствия преступления, состав преступления, общественная опасность.

Summary

Kolesnikova T. V. Social dangerousness and crime consequences: correlation and criminal-law nature issues. — Article.

Article is dedicated to the contradictory issues of crime consequences nature and understanding in criminal law theory. Based on the existing views and acting criminal legislation provisions analysis author formulates personal attitude and specific suggestions on improvement theoretical knowledge and practice of its application.

Keywords: crime, criminal-law protection, crime consequences, corpus delicti, social dangerousness.

УДК 343.622-053.31(477)

І. В. Новітська

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА ТА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ ЗА СТАТТЕЮ 117 КК УКРАЇНИ

Навмисне вбивство є одним з найтяжчих злочинів і має високий ступінь суспільної небезпеки. Вбивство безпорадної та беззахисної істоти — немовляти, яке навпаки «внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження» [1], завжди викликало обурення серед суспільства, особливо, якщо це вчиняється жінкою, що народила цю дитину і за усіма

законами природи мала б захищати та піклуватися про неї. У всі часи жінка відігравала провідну роль у формуванні щастя в родині, в більшій мірі від неї залежить нормальний психічний і фізичний розвиток дітей, а вчинення нею вбивства своєї новонародженої дитини підриває моральні та духовні устої, авторитет «матері» в суспільстві.

Кримінальну відповідальність за вчинення навмисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини передбачено ст. 117 КК України [2], але конструкція цього складу злочину має низку недоліків і суперечностей, потребує додаткової розробки, особливо щодо визначення суб'єкта та суб'єктивної сторони складу злочину.

Дослідженням дітовбивства займалось багато вітчизняних вчених (Л. І. Глухарьова, Л. І. Тіміна, М. Й. Коржанський, М. І. Бажанов, В. В. Сташис, В. О. Навроцький та ін.) [3]. Сучасними дослідженнями над проблемою вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини є дисертації Л. А. Остапенко, О. Л. Старко, О. В. Шевченко, В. О. Меркулової [4; 6]. Однак цей вид злочину залишається недостатньо досліджений, досі багато питань, на які немає однозначних відповідей, тому потребує комплексного і всебічного вивчення та внесення змін до кримінального законодавства України.

Мета статті — визначення суб'єкта та встановлення всіх суб'єктивних ознак складу злочину за ст. 117 КК України задля усунення суперечностей при застосуванні цієї кримінально-правової норми на практиці.

За ст. 117 КК України суб'єктом злочину є матір новонародженої дитини. Ні правового, ні законодавчого визначення поняття «матір» не дається. Отже, суб'єктом злочину може бути жінка, що народила дитину і одночасно є її біологічною матір'ю, сурогатна матір (жінка, в організм якої імплантовано зародок, зачатий батьками дитини, подружжям (ч. 2 ст. 123 Сімейного кодексу України) [5], біологічна матір (від якої імплантовано зародок в організм сурогатної матері), а також прийомна матір, що всиновила новонароджену дитину. Виходить, що використавши у ст. 117 КК поняття «матір», законодавець тим самим занадто розширив коло суб'єктів злочину, передбаченого цією статтею, що може викликати труднощі при застосуванні цієї кримінально-правової норми на практиці. Деякі автори пропонують використовувати термін «породілля» [6, 17], тоді дії біологічної матері (що не народжувала дитину) та прийомної матері, в разі вчинення ними вбивства новонародженої дитини, будуть кваліфікуватися на загальних підставах за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України. Та заміна термінів у диспозиції ст. 117 КК остаточно не вирішить проблеми, бо сурогатна мати також є породіллем. В Кримінальному кодексі неможливо передбачити усіх можливих варіантів скоєння злочину, тому Конституційний Суд України повинен дати розширене визначення суб'єкту злочину за ст. 117 КК та роз'яснення щодо кваліфікації дій сурогатної матері у випадку вчинення нею вбивства новонародженої дитини.

Наступним недоліком у конструкції складу злочину про вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини є відсутність тієї головної суб'єктивної ознаки складу злочину, яка є підставою віднесення даного виду вбивства до злочинів

з привілейованим складом — знаходження матері в особливому психофізичному стані, викликаному пологами, та в умовах психотравмуючої ситуації. Ще на початку минулого століття вчений-психіатр А. Едельштейн писав, що «дітубивство явилось чи не найпершим правопорушенням, в якому задовго до завоювання психіатрами відповідного місця в суді суддя без них приймав до уваги психологічний стан підсудної» [7, 273].

За свідченнями лікарів кожна жінка під час пологів переносить біль, стрес, емоційну напругу, після пологів в неї спостерігаються психічні розлади, невротизм, депресія, детерміновані ендокринними змінами. Ці психічні розлади можуть обтяжуватися тривалою негативною дією психотравмуючих ситуацій (соціальні чинники): зґвалтування, недостойна поведінка батька дитини, скрутне матеріальне становище і таке ін. Емоційна напруга, викликана такими психотравмуючими умовами, в поєднанні з муками під час пологів може викликати психопатичний стан та психічний розлад породіллі, які послаблюють її здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними (що дозволяє, згідно з положеннями ст. 20 КК України, говорити про обмежену осудність жінки під час скоєння злочину).

В ст. 106 КК Російської Федерації [8] та ст. 140 КК Республіки Білорусь [9] як обов'язкова ознака складу злочину зазначено скоєння навмисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини в умовах психотравмуючої ситуації або в стані психічного розладу, викликаних пологами. Тому погоджуюсь із висновками тих авторів, які вважають, що термін новонародженості ніяк не може впливати на визначення проміжку часу, який би був критерієм для кваліфікації діянь за ст. 117 КК України [6, 10]. Та, напевно, саме у зв'язку з відсутністю прямої вказівки на цей особливий стан жінки в законі, на практиці при винесенні судових вироків він не є головною підставою для кваліфікації дій винних осіб за ст. 117 КК. Якщо розглянути судові рішення [10] у кримінальних справах про вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, то за статистикою основна маса вбивств була скоєна або одразу ж після пологів, або на протязі кількох годин після них, що і слугувало підставою для кваліфікації дій підсудних за ст. 117 КК, а особливий психофізичний стан жінки, викликаний пологами, в основному не враховувався, а судова психолого-психіатрична експертиза для його встановлення не проводилась. Не в кожній жінки пологи та складні життєві ситуації можуть викликати визначений стан, тому невірно всі вбивства матір'ю новонародженої дитини, скоєні невдовзі після пологів, відносити до скоєних при пом'якшуючих обставинах.

Ось, наприклад, Кам'янський районний суд Черкаської області (справа № 1-92/2007) визнав винною особу у скоєнні злочину, передбаченого ст. 117 КК, виходячи з того, що вона вбила свою новонароджену дитину відразу ж після пологів (через 15 хвилин). Стан матері, обумовлений пологами, не досліджувався. При цьому на досудовому та судовому слідстві було з'ясовано, що підсудна приховувала вагітність, не готувалась до народження дитини, не стала на облік у жіночій консультації, взагалі не пов'язувала своє майбутнє з дитиною, а отже намір позбавитися дитини у підсудної виник задовго до народження дитини [11].

З метою усунення безпідставного пом'якшення кримінальної відповідальності матерів, які вбивають своїх новонароджених дітей, не перебуваючи в особливому психофізичному стані та в умовах психотравмуючої ситуації, зумовлених пологами, необхідно передбачити такий стан матері, як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони вказаного злочину та підставу його виділення до привілейованих злочинів шляхом безпосередньої вказівки на цей стан у диспозиції ст. 117 КК України.

Між тим ні в теорії, ні на практиці немає єдиного критерію, за яким можна було б судити про тривалість дії особливого психофізичного стану та психотравмуючої ситуації, викликаних пологами. Формулюванням «відразу після пологів» законодавець вказує на те, цей період не може бути значно віддалений від пологів у часі. Роз'яснення Постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи» також не визначило конкретного часу, протягом якого злочин потрібно кваліфікувати за ст. 117 КК України: «умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини слід кваліфікувати за ст. 117 КК, якщо воно вчинене під час пологів або одразу після них. Вчинення цих дій через деякий час після пологів за відсутності кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 115 КК, тягне відповідальність за ч. 1 зазначеної статті» [12]. З одного боку, час знаходження жінки в особливому психофізичному стані, викликаному пологами, та в умовах психотравмуючої ситуації після пологів є оціночною ознакою, що залежить від обставин справи в кожному конкретному випадку. Та з іншого боку, потрібен єдиний критерій визначення проміжку часу, протягом якого даний вид злочину слід кваліфікувати за ст. 117 КК України, щоб запобігти необ'єктивності судових рішень. Разом з тим психотравмуюча ситуація може виникнути задовго до пологів і продовжуватись скільки завгодно після них, а тривалість психофізичного стану залежить від особливостей психіки жінки. В науці кримінального права є позиція щодо застосування при визначенні періоду «відразу після пологів» акушерського критерію в сім діб (в акушерстві і гінекології на протязі цього часу жінка визнається породилею, а дитина — новородженою). Якщо ж жінка продовжує перебувати в особливому психофізичному стані, викликаному пологами, та під впливом психотравмуючої ситуації, то це повинно враховуватись судом як пом'якшуючі обставини, а злочин кваліфіковано за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України.

Стаття 117 КК України передбачає лише навмисне заподіяння смерті новонародженій дитині. На кваліфікацію злочину не впливає, чи умисел виник задовго до пологів, чи раптово під час пологів під впливом больового та психологічного стресу, і, як свідчить практика, не враховується судами при призначенні покарання. Але умисел на позбавлення дитини життя, що виникає ще під час вагітності задовго до пологів, приховування самого факту вагітності, утримання від встановлення на облік у жіночій консультації, підготовчі дії до скоєння дітовбивства підвищують суспільну небезпеку вбивства. Згідно з роз'ясненням п.2 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я

особи» при призначенні покарання відповідно до ст. ст. 65–69 КК України суди мають враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, сукупність усіх обставин, що його характеризують (форма вини, мотив, спосіб, характер вчиненого діяння, ступінь здійснення злочинного наміру, тяжкість наслідків, тощо), особу винного й обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання [12]. Але, на жаль, через невдалу конструкцію ст. 117 КК України під дію цієї норми підпадають не лише випадки умисного вбивства новонародженої дитини матір'ю, яка перебувала в особливому психофізичному стані, зумовленому пологами, та в умовах психотравмуючої ситуації, а й випадки заздалегідь спланованого вбивства, які, навпаки, повинні тягнути суворішу кримінальну відповідальність і кваліфікуватися за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України.

Наприклад, в Кримінальному кодексі Голландії розмежовано вбивство матір'ю новонародженої дитини при наявності умислу на вбивство в момент пологів чи відразу після них та вбивство матір'ю новонародженої дитини з умислом, що сформувався задовго до пологів. В залежності від цього кваліфікація настає за двома різними складами (ст. ст. 290 та 291 КК Голландії) зі строками покарання відповідно до 6 та 9 років позбавлення волі [13]. Враховуючи голландський досвід, було б доцільно доповнити ст. 117 КК України частиною другою, яка буде передбачати як кваліфікуючу ознаку злочину заздалегідь продуманий умисел, сформований задовго до пологів, і встановити вищу межу покарання, що має принципове значення для об'єктивності судових рішень. Це унеможливлуватиме безпідставне пом'якшення кримінальної відповідальності матерям-вбивцям, які заздалегідь планували позбавити життя новонароджених дітей.

Згідно з ч. 2 ст. 22 КК України вік кримінальної відповідальності за ст. 117 КК настає з 14 років. Таке заниження віку кримінальної відповідальності для даної категорії вбивств є «кроком назад» на шляху до гуманізації кримінального законодавства. Дівчинка-підліток, що народила дитину в 14 років, у силу свого віку, емоціональної, духовної та інтелектуальної зрілості, психічного розвитку не може в повній мірі усвідомлювати як відповідальність материнства, так і фактичний характер своїх дій або керувати ними. Враховуючи сказане, більш справедливим буде встановлення кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 117 КК, з шістнадцяти років і виключення ст. 117 КК з переліку злочинів, кримінальна відповідальність за які настає з 14 років.

Висновки. Норма Кримінального кодексу України, що встановлює кримінальну відповідальність за навмисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час або відразу після пологів, потребує додаткового всебічного вивчення та внесення змін і доповнень, особливо щодо визначення суб'єкта та суб'єктивної сторони складу злочину. Конституційний Суд України має дати розширене визначення суб'єкта злочину та чіткі роз'яснення: за якою статтею повинні кваліфікуватися дії сурогатної матері у випадку вчинення нею вбивства новонародженої дитини. Статтю 117 КК України потрібно викласти у її новій редакції з зазначенням вчинення вбивства матір'ю новонародженої дитини в особливому психофізичному стані, викликаному пологами, та в умовах

психотравмуючої ситуації, як обов'язкової суб'єктивної ознаки складу злочину. Також доцільно доповнити ст. 117 КК частиною другою, яка передбачатиме як кваліфікуючу ознаку злочину заздалегідь продуманий умисел, сформований задовго до пологів, і встановити вищу межу покарання. Необхідно переглянути вік кримінальної відповідальності за ст. 117 КК, бо в 14 років в силу свого віку, емоціональної, духовної та інтелектуальної зрілості, психічного розвитку мати новонародженої дитини не може в повній мірі усвідомлювати фактичний характер своїх дій або керувати ними.

Література

1. «Конвенція про права дитини», 1989 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.un.org/gu/documents/decl_conv/conventions/childcon.html/.
2. Кримінальний кодекс України (зі змінами та доповненнями станом на 15 січня 2009 року). — Х. : Одисей, 2009. — 312 с.
3. Глухарева Л. И. Уголовная ответственность за детоубийство / Л. И. Глухарева. — М., 1984; Тимина Л. И. Ответственность за детоубийство по советскому уголовному праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л. И. Тимина. — М., 1980. — 24 с. ; Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / М. Й. Коржанський. — Вид. 2-ге. — К. : Атіка, 2002. — 640 с. ; Бажанов М. И. Преступления против личности в УК УССР и судебной практике / М. И. Бажанов, В. В. Сташис. — Х. : Вища шк., 1981. — 214 с. ; Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В. О. Навроцький. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 704 с.
4. Остапенко Л. А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (статті 116, 117, 118 КК України) / Л. А. Остапенко. — К., 2003 ; Шевченко О. В. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини / О. В. Шевченко. — К., 2001 ; Меркулова В. О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності / В. О. Меркулова. — К., 2003.
5. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 21–22. — Режим доступу : www.semsinij.org.ua/
6. Старко О. Л. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. Л. Старко ; Київ. нац. ун-т внутр. справ МВС України. — К., 2007.
7. Едельштейн А. Убийство и убийцы / А. Едельштейн. — М. : Изд-во МГУ, 1928.
8. Кримінальний кодекс РФ від 13.06.1996 р. № 63-ФЗ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.consultant.ru/popular/ukrf/10_24.html.
9. Кримінальний кодекс Республіки Беларусь від 09.07.1999 р. № 275-3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.persby.org/by/2009/11/17/text11492.htm.
10. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.
11. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1139144>.
12. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 07.02.2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/ або <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>.
13. Уголовный кодекс Голландии. — СПб., 2000.

Анотація

Новітська І. В. Деякі питання визначення суб'єкта та суб'єктивної сторони складу за статтею 117 КК України. Стаття.

У статті розглянуто недоліки та суперечності щодо визначення суб'єкта та суб'єктивної сторони складу злочину за ст. 117 КК, що передбачає кримінальну відповідальність за навмисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Запропоновані й обґрунтовані пропозиції щодо змін конструкції цього складу злочину. Наведений досвід зарубіжних країн.

Ключові слова: вбивство новонародженої дитини, матір, сурогатна матір, особливий психофізичний стан, психотравмуючі ситуації, під час пологів, відразу після пологів.

Анотація

Новітська І. В. Некоторые вопросы определения субъекта и субъективной стороны по статье 117 УК Украины. — Статья.

В статье рассмотрены недостатки и противоречия в определении субъекта и субъективной стороны состава преступления по ст. 117 УК, предусматривающей уголовную ответственность за умышленное убийство матерью своего новорожденного ребенка. Предложены и обоснованы предложения относительно изменений конструкции этого состава преступления. Рассмотрен опыт зарубежных стран.

Ключевые слова: убийство новорожденного ребенка, мать, суррогатная мать, особое психофизиологическое состояние, психотравмирующие ситуации, во время родов, сразу после родов.

Summary

Novitska I. V. Some questions of defining the subject and the subject matter of article 117 of CC of Ukraine. — Article.

The article considers the shortcomings and contradictions of defining the subject and the subject matter of the crime according to article 117 of the Criminal Code, which provides a criminal liability for premeditated murder of a newborn child by its mother. Propositions concerning changes in construction of this crime are offered and proved. Examples of experience of foreign countries are analyzed.

Keywords: the murder of a new-born child, mother, substitute mother, special psychophysical state, traumatic mental health situations, while giving birth to a child, immediately after the birth of a child.

УДК 343.985:343.72

Н. Ю. Кириленко

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У ПОБУТОВІЙ СФЕРІ

На сьогодні питання організації розслідування шахрайства у побутовій сфері не знайшли достатніх розробок в теорії, тому виникла необхідність у проведенні дослідження, пов'язаного з проблемами боротьби з поширеним та латентним різновидом шахрайства. Уміле використання та застосування методів і прийомів організації дозволить підвищити ефективність розкриття та розслідування цієї категорії кримінальних явищ.

Проблемам розслідування шахрайства у різний час приділялася увага у роботах С. М. Астапкиної, В. П. Бахін, Д. В. Березіна, А. Ф. Волобуєва, О. В. Волохової, В. І. Гаєнка, М. Ф. Галагузи, В. Ю. Голубовського, В. М. Єгошина, О. В. Журавльова, В. В. Колесникова, О. Н. Колісниченко, В. П. Лаврова, В. Д. Ларичева, О. І. Лученка, Г. А. Матусовський, О. С. Овчинського, В. І. Отряхіна, Т. А. Пазинич, М. В. Салтевський, Р. С. Сатуєва, Г. М. Спіріна, К. В. Суркова, Є. П. Фірсова, С. Ю. Шарова, В. Ю. Шепітька, П. С. Яні та інших.

Потрібно відзначити, що проведені дослідження були загальними чи стосувалися інших груп шахрайства (у сфері обігу житла, цінних паперів, страхування) і не враховували особливостей розслідування окремого різновиду як шахрайство у побутовій сфері.